

๖

ป่าทามราชสีไศล :
แหล่งเกลือโบราณ

ป่าทามราชิไศล : แหล่งเกลือโบราณ >>

ลักษณะพิเศษของดินในป่าทามราชิไศลที่มีเกลือเจือปนอยู่ในปริมาณสูง ในฤดูแล้งเมื่อดินถูกแสงแดดแผดเผาคราบเกลือจะผุดขึ้นมาบนผิวดินเป็นคราบสีขาว ไทบ้านเรียกกันว่า “สาเกลือ” กระจายไปทั่วพื้นที่ป่าทามเป็นบริเวณกว้างตั้งแต่ ๑๐ ไร่ขึ้นไป บางแห่งกว้างถึง ๑๐๐ ไร่ เช่นที่บ่อตาเทียน ในป่าทามเขตอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์

เมื่อดินบริเวณที่ไทบ้านใช้เป็นที่ทำมาหากินมีเกลือเป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของดิน ไทบ้านต้องมีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับเกลือจึงต้องเรียนรู้ว่าการจะอยู่ร่วมกับเกลืออย่างไม่เป็นปัญหานั้นต้องดำเนินไปในทิศทางใด ซึ่งไทบ้านได้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ การปรับตัวให้อยู่ร่วมกับเกลือได้โดยการมองว่าเกลือเป็นปัญหาต่อวิถีชีวิตของไทบ้าน โดยการแปรรูปจากดินที่เต็มไปด้วยเกลือให้กลับกลายมาเป็นเม็ดเกลือสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในหลายๆ ด้านได้อย่างดีเยี่ยมทั้งใช้บริโภค ใช้เป็นธาตุอาหารเสริมให้กับสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย หมู และยารักษาโรคสำหรับสัตว์เลี้ยงจนสามารถสร้างอาชีพอีกอาชีพหนึ่งของไทบ้านได้นั้นคืออาชีพต้มเกลือขาย ซึ่งไทบ้านได้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญานี้กันมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ

จากการสำรวจของนักวิจัยไต้หวันพบว่าป่าทามราชสีไศลมีบ่อเกลือกระจายอยู่ทั่วไปประมาณ ๑๕๐ บ่อ บ่อเกลือเหล่านี้มักเกิดใกล้แหล่งน้ำหรือลำห้วยสาขาที่ไหลลงแม่น้ำมูน

ไต้หวันได้แบ่งประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกับเกลือออกเป็นแต่ละประเด็นเพื่อสร้างความชัดเจนและชี้ให้เห็นว่าการที่ไต้หวันอยู่ร่วมกับเกลืออย่างไม่ถือว่าเกลือเป็นตัวสร้างปัญหาให้กับการดำเนินชีวิตของไต้หวันนั้น มีประเด็นที่ช่วยสนับสนุนคำกล่าวข้างต้น ดังต่อไปนี้

:: บ่อเกลือ: โป่งของสัตว์เลี้ยงและปลาแม่น้ำมูน ::

เกลือในป่าทามราชสีไศลมีความสำคัญต่อระบบนิเวศป่าทามและปลาในแม่น้ำมูนเป็นอย่างมาก เมื่อถึงฤดูฝน น้ำฝนจะพัดพาเอาดินที่มีเกลือผสมอยู่ ไต้หวันบางคนเรียกดินเค็มบ้าง ซึ่จุ่มปลวกบ้าง และจุ่มปลวกน้ำบ้าง ซึ่งมีลักษณะเป็นฟองลอยไปตามน้ำไหลลงสู่แม่น้ำมูนและแม่น้ำโขง ไต้หวันเชื่อว่า เป็นแร่ธาตุอาหารอย่างดีสำหรับปลา ช่วยให้ปลามีไขมันและขยายพันธุ์ได้ดี คิงคุดปลาให้อพยพเข้ามาวางไข่และหากินในป่าทาม ทำให้มีพันธุ์ปลาลากหลายและมีจำนวนมากขึ้นจนสร้างอาชีพการหาปลาให้กับไต้หวัน ในฤดูน้ำหลาก ป่าทามจึงกลายเป็น “โป่ง” ที่ปลาเข้ามาแสวงหาแร่ธาตุจากเกลือ เพื่อช่วยขยายพันธุ์ให้คงอยู่คล้ายกับโป่งที่มีอยู่ในป่าซึ่งเป็นแร่ธาตุสำหรับสัตว์ป่าเช่นเดียวกัน

เมื่อเข้าสู่ฤดูแล้งแอ่งน้ำขนาดใหญ่ได้กลายเป็นผืนป่าทามที่มีพรรณไม้ขนาดเล็ก ไม้หนาม ไม้พุ่ม ไม้เลื้อยสลับกับแหล่งน้ำขังที่มีพืชน้ำและสัตว์น้ำอาศัยอยู่ เมื่อสภาพแวดล้อมของธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปไต้หวันก็ได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้สอดคล้องและสามารถอยู่ร่วมกับป่าทามในช่วงฤดูแล้งนี้

โดยมีการใช้ประโยชน์จากป่าทามในหลายๆ ด้าน อาทิ การเก็บหาของป่า มีเห็ด
พืชผักต่างๆ หาปลาตามกุด หนอง เป็นต้น นอกจากนั้นป่าทามยังมีลักษณะ
ภูมิณีเวดที่เหมาะสมแก่การเลี้ยงวัว-ควาย ซึ่งป่าทามเป็นป่าชุ่มน้ำทำให้มีพีชน้ำ
และหญ้าที่เป็นอาหารของวัว-ควาย อยู่ตามริมแหล่งน้ำในป่าทาม และที่สำคัญ
สภาพดินในป่าทามเป็นดินเค็มเนื่องจากมีเกลือเจือปนอยู่ รวมทั้งเจือปนใน
แหล่งน้ำในป่าทามด้วย ซึ่งเป็นแร่ธาตุให้กับวัว-ควาย สังเกตได้จากวัว-ควาย
ที่เลี้ยงในป่าทามจะแทะเล็มหญ้าและเกลือหรือกินน้ำในแหล่งน้ำที่มีความเค็ม
เช่น บวกน้ำ ทำให้มีรูปร่างอ้วนท้วนสมบูรณ์แข็งแรง จำนวนวัว-ควาย
ที่ไทบ้านเลี้ยงในป่าทามราชสีไศลจึงมีมาก เนื่องจากระบบนิเวศเอื้อต่อการเลี้ยง
ได้เป็นอย่างดีไทบ้านจึงยึดอาชีพเลี้ยงวัว-ควาย เป็นอาชีพหลักอีกอาชีพ
หนึ่งด้วย บ่อเกลือในป่าทามราชสีไศลจึงเป็น “โป่ง” ของวัว-ควายและสัตว์ป่า
ในฤดูแล้งและเป็นโป่งของปลาในฤดูน้ำแดง (เดือนพฤษภาคม-สิงหาคม) และ
ฤดูน้ำหลาก (เดือนสิงหาคม-พฤศจิกายน)

:: ภูมิปัญญาการต้มเกลือแบบโบราณ ::

ปัจจุบันการต้มเกลือในภาคอีสานส่วนใหญ่เป็นการต้มเกลือในเชิง
พาณิชย์โดยการสูบน้ำเกลือจากใต้ดินขึ้นมาตากแดดในนาหรือต้ม หรือแม้แต่
สูบน้ำเกลือเข้านาแล้วตากแดดให้แห้งแล้วได้เม็ดเกลือ ซึ่งการทำเกลือในเชิง
พาณิชย์นี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น การแพร่กระจายของดินเค็มและ
ทำให้ดินทรุดตัวเนื่องจากน้ำใต้ดินถูกสูบขึ้นมามาก บางพื้นที่การต้มเกลือ
ทำเป็นอุตสาหกรรมจนทำให้ปัญหาเกลือเป็นปัญหาระดับประเทศ

ไทบ้านในชุมชนรอบป่าทามราชสีไศลยังคงใช้วิธีการต้มเกลือแบบโบราณ
ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยการชูดเอาผิวดินซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างกัน

ออกไป บางแห่งเมื่อขุดดูจะมีลักษณะของดินเป็นแท่งคล้ายแท่งผงชูรส บางแห่งเป็นฝุ่นสีเทาและบางแห่งเป็นคราบสีชาวเกาะติดหน้าดินซึ่งไต้หวัน ในแถบนี้เรียนรู้ที่จะนำดินที่มีเกลือเจือปนอยู่ขึ้นมาแปรรูปให้ได้เกลือโดยมิต้อง เสียเงินทองไปซื้อหามาจากที่อื่น

การต้มเกลือของไต้หวัน ซึ่งเกิดจากการลองผิดลองถูกของบรรพบุรุษ เรื่อยมาจนกลายเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาวิธีการต้มเกลือได้มากและ ให้ได้เกลือที่มีคุณภาพ

ชี้เท่ากับคุณภาพของเกลือ

ในแต่ละปีเมื่อเข้าสู่ฤดูร้อนประมาณกลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือน พฤษภาคม ป่าทามรายี่ไศลจากที่เป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่ ในช่วงฤดูฝนก็จะกลายเป็นผืนป่าไม้ผลัดใบที่มีไม้ขนาดเล็ก ไม้พุ่ม ไม้หนาม ไม้เลื้อย หญ้าต่างๆ ขึ้นตามระบบนิเวศย่อยต่างๆ ในป่าทามสลับกับระบบนิเวศที่เป็นแหล่งน้ำขัง เช่น กุด หนอง ฮอง ที่มีพืชน้ำอาศัยอยู่ คราบเกลือจะขึ้นบริเวณริมแหล่ง น้ำขังในป่าทามเหล่านี้ที่เหมาะสมแก่การนำดินมาผ่านกระบวนการตามภูมิปัญญา ของไต้หวันให้กลายเป็นเม็ดเกลือขาวสะอาดที่ไต้หวันนำมาใช้ประโยชน์อย่างมากมาย

การจะดูว่าบริเวณใดหากขุดดินมาหมักกรองเอาน้ำแล้วนำไปต้มให้ได้ เกลือที่มีคุณภาพดีนั้น ไต้หวันจะมีวิธีการสังเกตดินบริเวณที่เหมาะสมโดยเฉพาะ การสังเกตบอกลือที่เคยต้มทุกปีก่อนว่ามีค่าเกลือหรือคราบเกลือขึ้นมากน้อย เพียงใด หรือดินแห้งหรือไม่ หากพื้นที่ไหนมีค่าเกลือที่มีลักษณะเป็น “พินปลาข้าว” หรือเป็นแท่งคล้ายผงชูรสจะต้มได้เกลือมากและเกลือที่ได้มี คุณภาพดี แต่หากค่าเกลือมีลักษณะเป็นฝุ่นเทาจะได้เกลือคุณภาพดีปานกลาง และหากเป็นคราบสีชาวเป็นต่างจางๆ หรือคล้ายกับ “ขึ้นกยาง” ไต้หวันถือว่า ค่าเกลืออ่อนหากนำมาต้มเกลือจะทำให้ได้เกลือน้อยและได้เกลือไม่มีคุณภาพ

จึงไม่นิยมนำมาต้มกัน ฟอทองคำ สอนส่วสตี นักวิจัยประเด็นแหล่งเกลือโบราณใต้ให้ข้อมูลว่า “หากแตกจัดเท่าใด ดินเกลือยิ่งขึ้นค่าหรือมีค่าเกลือที่มีคุณภาพที่ได้เกลือปริมาณมากและมีสีขาวสะอาด ไทบ้านก็จะลงมือขุดดินบริเวณนั้นซึ่งจะขุดเอาเฉพาะหน้าดินเท่านั้น” การขุดเอาหน้าดินนี้ไทบ้านเรียกกันว่า “ซูดซี้ทา” แล้วนำมากองรวมกันเป็นกองๆ ไว้ ส่วนมากบริเวณที่ขุดจะอยู่ติดกับแหล่งน้ำขัง เช่น กุด หนอง เพราะเป็นบริเวณที่มีค่าเกลือที่มีคุณภาพซึ่งธรรมชาติได้สร้างทุกสิ่งให้เหมาะสมลงตัวไว้ให้กับไทบ้านแล้ว ทั้งสภาพดิน แหล่งน้ำที่ใช้ต้ม จะมีบ้างบางบริเวณที่ไทบ้านพบค่าเกลือที่มีคุณภาพที่มีลักษณะแบบฟืนปลาข้าวซึ่งอยู่ห่างแหล่งน้ำ ไทบ้านก็จะซูดซี้ทาแล้วขนมารวมกับกองซี้ทาที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำ แต่ก็จะเป็นบริเวณที่อยู่ไม่ห่างไกลกันมากนัก

นอกจากนั้นไทบ้านยังมีภูมิปัญญาในเรื่องของวิธีการขุดดินซี้ทา ฟออาณ เรียบบ่าวว่า นักวิจัยไทบ้านประเด็นแหล่งเกลือโบราณ ให้ข้อมูลว่า “บริเวณใดมีดินซี้ทาขึ้นมากแต่หากไม่ซูดซี้ทาบริเวณนั้นก็จะกลายเป็นฝุ่นเทา นานเข้าก็จะขึ้นค่าเกลือให้เห็นน้อยและนำมาต้มเกลือแล้วได้เกลือไม่มีคุณภาพ” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการที่ไทบ้านอยู่ร่วมกับเกลือนั้นได้เกิดการเรียนรู้จนกลายเป็นภูมิปัญญาที่ต้องถ่ายทอดให้ลูกหลานได้เรียนรู้สืบต่อไป ด้วยเหตุที่เกลือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตไทบ้าน

อุปกรณ์การต้มเกลือ

การใช้อุปกรณ์ในการต้มเกลือไทบ้านที่อาศัยภูมิปัญญาที่มีมาแต่เดิมในการเตรียมอุปกรณ์ต้มเกลือ ซึ่งหาวัตถุดิบจากธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าทามมาใช้ ซึ่งมีอุปกรณ์ในการต้มเกลือดังนี้

๑. ฮ่างต้มเกลือ (หม้อต้มเกลือ) สมัยก่อนไทบ้านใช้ดินเหนียวที่มีอยู่ในป่าทามมาปั้นเป็นหม้อดินใช้ต้มเกลือและหุงข้าว ฟอหัน เพิ่มผล นักวิจัย

ไต่บ้านเล่าว่า “สมัยก่อนหากต้มเกลือจะมีการนำดินมาปั้นเป็นหม้อต้มเกลือ และหม้อหุงข้าว หลังจากต้มเกลือเสร็จแล้วในวันที่ยกเกลือกลับบ้าน ไต่บ้านก็จะเอาแต่กะทอหรือชะลอมใส่เกลือกลับบ้าน ส่วนหม้อต้มเกลือและหม้อหุงข้าวก็จะทุบทิ้งไป ปีหน้าลงต้มเกลืออีกก็จะทำการปั้นหม้อขึ้นมาใหม่ ทำอย่างนี้ทุกปีจนมีเศษหม้อแตกกองอยู่เป็นจำนวนมากที่บ่อตาเทียนในป่าทาม เขตอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์”

ปัจจุบันไต่บ้านหันมาใช้ถังบีบแทนหม้อดิน เนื่องจากไม่ต้องเสียเวลาปั้นหม้อดินและเพื่อความสะดวกในการเก็บรักษาไม่แตกง่ายและเก็บไว้ต้มในปีต่อไปได้ ลักษณะของซางต้มเกลือที่ทำจากถังบีบนั้น ไต่บ้านนำถังบีบมาผ่าแล้วดัดแปลงให้เป็นรางยาวประมาณ ๖๐ เซนติเมตร ความสูงประมาณ ๑๐ เซนติเมตร

๒. ซางหมักซีทา (รางหมักซีทา) แต่ก่อนใช้ไม้ท่อนใหญ่ผ่าครึ่งเจาะเป็นซางหมัก ปัจจุบันยังมีให้เห็นที่บ้านโพธิ์ ตำบลทับใหญ่ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ส่วนที่อื่นๆ เปลี่ยนเป็นใช้ซางดินเนื่องจากไม้หายากขึ้น โดยซุดดินเป็นหลุมลึกประมาณครึ่งเมตร ซุดเสร็จแล้วนำดินเหนียวมาย่ำให้ละเอียดแล้ววางใบรางดิน นำพลาสติกมารองไว้อีกชั้นหนึ่งเพื่อไม่ให้น้ำซึมลงใต้พื้นดิน จากนั้นซุดดินด้านหน้าให้ลึกต่ำกว่าซางหมักซีทาให้พอดีที่จะนำถังรองน้ำที่กรองได้จากดินซีทา เจาะรูให้ทะลุถึงกัน

- ซางหรือรางหมักซีทาไว้
๑ คั้นแล้วกรองเอา
น้ำไปต้มเกลือ

ใช้ไม้ไผ่ทำเป็นท่อน้ำออกจากรางดินเพื่อรองรับน้ำเกลือที่ไหลลงมา ทั้งช่างไม้และช่างดินจะต้องนำเอาเศษหญ้าหรือเศษฟางวางทับบริเวณรูที่เจาะไว้แล้วใช้เปลือกหอยปิดพอให้น้ำไหลได้สะดวกโดยไม่ให้ดินซีทาทไหลออกไปด้วย เป็นวิธีการกรองแบบภูมิปัญญาพื้นบ้าน

๓. เตาต้มเกลือก่อด้วยดินเหนียวเป็นคันขนานกันสองแถวความยาวให้พอดีกับรางต้มเกลือ เมื่อก่อเสร็จจะปล่อยให้แห้ง เพื่อให้มีความแข็งแรง เมื่อนำช่างต้มเกลือลงไปวางแล้วไม่ทรุดลงมา ส่วนมากไต้หวันจะก่อเตา ๒-๓ เตา เพื่อความรวดเร็วในการต้มเกลือ

๔. ทัพพีตักเกลือและช้อนชูตักทำมาจากเปลือกหอยกบซึ่งเป็นหอยที่มีเปลือกใหญ่ ใช้ไม้ไผ่ทำเป็นด้ามให้มีลักษณะคล้ายทัพพีหรือช้อนแล้วนำไปชูตักเกลือและใช้คันเกลือตักเกลือในระหว่างการต้ม

๕. กะต๋ำใส่เกลือ (ตะกร้า) สานจากไม้ไผ่ เมื่อตักเกลือออกจากหม้อก็จะนำมาพักไว้ในกะต๋ำก่อนตักใส่กะทอหรือชะลอม หรือถุงปุ๋ย

- ยามหน้าแล้ง (ก.พ.-เม.ย.) ไต้หวันลงต้มเกลือในป่าทามราชีไศล

๒. กระจอก (กระซอน) ทำจากบั้งที่เหล็อกจากทำหม้อต้ม ขนาดกว้าง ๒๐ เซนติเมตร ยาว ๒๕ เซนติเมตร เจาะรูเล็กๆ ทั่วทั้งแผ่น ตัดให้มีลักษณะเป็นกรวย ใช้ไม้ทำด้าม ใช้สำหรับรองรับเกลือที่ใช้ทัพพีตักขึ้นมาจากหม้อ ให้นำน้ำไหลออกให้หมดก่อนนำเกลือไปใส่ไว้ในกะต้ำหรือตะกร้าให้เกลือแห้ง ก่อนเก็บใส่กะทอ หรือชะลอม หรือถุงปุ๋ย

๗. กะทอ (ชะลอม) ทำจากไม้ไผ่ที่ตัดยาวประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ถึง ๑ เมตร มาจักสานเป็นกะทอ หรือชะลอม แล้วนำไปคองชาตมารองในกะทอแล้วนำเกลือมาใส่ไว้เพื่อเก็บรักษาเกลือไว้กิน ขาย และแลกเปลี่ยนของได้ตลอดปี ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่เปลี่ยนมาใช้ถุงปุ๋ยเพื่อความสะดวกในการจัดเตรียมอุปกรณ์ ซึ่งหากใช้กะทอต้องตัดไม้ไผ่และใช้เวลาในการสานรวมทั้งประสบปัญหากับการขาดแคลนไม้ไผ่ในการนำมาสานกะทอ

ภูมิปัญญาการทดสอบความเค็มของน้ำเกลือและการรักษาอุปกรณ์

นอกจากอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ในการต้มเกลือแล้ว ไทบ้านยังใช้ภูมิปัญญาในการทดสอบความเค็มของน้ำเกลือที่จะนำมาต้มให้ได้เกลือที่มีคุณภาพ ต้มได้ในจำนวนมากและมีวิธีการดูแลรักษาอุปกรณ์ในการต้มเกลืออีกด้วย

การทดสอบความเค็มน้ำของน้ำเกลือที่จะนำไปต้มให้ได้เกลือที่มีคุณภาพนั้น ไทบ้านใช้ครั้งเป็นตัวทดสอบวัดความเค็มของน้ำเกลือ ซึ่งใช้วิธีการนำครึ่งมาต้มหรือเผาให้ละลายแล้วนั้นเป็นก้อนติดกับเชือกหรือด้าย จากนั้นไปใส่ในถังน้ำเกลือเพื่อใช้วัดความเค็มของน้ำเกลือที่ละลายจากดินซึ่งหาก่อนนำไปต้ม หากน้ำเกลือมีความเค็มมาก ครึ่งจะลอยอยู่บนผิวน้ำเกลือ หากความเค็มของน้ำเกลือลดลง ครึ่งก็จะจมน้ำลงไปเรื่อยๆ หากไม่มีครึ่งที่ใช้ไม้เบน ไม้หน้าแดงหรือหมากสีดา (ผลฝรั่ง) แทนครึ่งในการทดสอบโดยใช้วิธีการเดียวกัน

ส่วนการดูแลรักษาอุปกรณ์ตี้มเกลือทั้งก่อนและหลังตี้มนั้นใช้กิ่งहुลิงหรือมะดัน ซึ่งเป็นพืชประจำถิ่นที่มีอยู่ในป่าทามมาใส่ในหม้อตี้มเกลือแล้วนำไปตี้ม ความเปรี้ยวจากกิ่งहुลิงและมะดันจะทำให้หม้อตี้มสะอาด หลังจากตี้มเกลือก็จะนำกิ่งहुลิงหรือมะดันมาตี้มและแช่ทิ้งไว้ในซางตี้มเกลือ รุ่งเช้ากลับมามีตี้มเกลืออีกก็จะทำความสะอาดซางตี้มเกลือ การทำเช่นนี้ก็เพื่อมิให้ซางตี้มเกลือเป็นสนิม ทำความสะอาดได้ง่าย เมื่อซางตี้มเกลือไม่เป็นสนิม เกลือที่ตี้มได้ก็จะมีสีขาวสะอาดไม่ดำหรือไม่มีสนิมติดเกลือ

จะเห็นได้ว่าไต้หวันมีความรู้และความชำนาญในการที่จะนำดินเค็มในป่าทามมาหมักกรองเอาน้ำนำไปตี้มให้ได้เกลือที่มีคุณภาพดีนั้น ต้องใช้ประสบการณ์ที่มีมาเป็นเวลานานจนกลายเป็นภูมิปัญญา ที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ขั้นตอนการตี้มเกลือ

เมื่อพบสาเกลือในลักษณะที่ต้องการไต้หวันจะเริ่มขุดดินช้ำทามากองรวมกันไว้โดยเลือกขุดตรงบริเวณที่มีสาเกลือขึ้นมาก บริเวณใดมีสาเกลือขึ้นมากแสดงว่าบริเวณนั้นดินช้ำทาก็จะมีเกลือปนอยู่ในปริมาณสูง เมื่อได้ดินช้ำทาแล้วจึงนำมากองรวมกันแล้วหาลาสดิกมากลุมปล้อยทิ้งไว้หนึ่งสัปดาห์เป็นการหมักให้สาเกลือที่ยังไม่แก่พอหรือยังไม่มีคุณภาพให้แก่ หรือมีคุณภาพเสมอกัน เมื่อน้ำเกลือจากการหมักดินช้ำทากับน้ำมาตี้มจะทำให้ได้เกลือมากและได้เกลือที่มีคุณภาพดีด้วย

นำดินช้ำทามาหมักในซางหรือรางหมักใช้เวลา ๑ คืน ก่อนการหมักต้องปิดท่อน้ำไว้ก่อนเพื่อมิให้น้ำไหลออก หลังจากนั้นจึงแบ่งเอาดินช้ำทาใส่ลงไป ในหลุมให้เกลือขอบปากหลุมไว้ประมาณ ๕-๑๐ ซม. ตักน้ำใส่ให้เต็มหลุมหรือซางไม้แล้วหมักดินช้ำทาทิ้งไว้ตลอดทั้งคืน รุ่งเช้าจึงเปิดท่อน้ำให้น้ำเกลือจากซางไหลลงภาชนะที่เตรียมไว้

เมื่อได้น้ำเกลือแล้วขั้นต่อไปทำการทดสอบความเค็มของเกลือโดยใช้ครึ่ง ไม้ น้ำแดงหรือหมากสีดำหรือผลฝรั่งมาทำการทดสอบตามวิธีการดังกล่าวข้างต้น น้ำที่กรองครั้งแรกกับครั้งที่ ๒ ครั้ง ไม้ น้ำแดงหรือหมากสีดำจะลอยอยู่บนผิวน้ำแดงให้เห็นว่าน้ำที่กรองได้มีความเค็มมากนำไปต้มจะได้เกลือจำนวนมากและเป็นเกลือที่มีคุณภาพดี เมื่อความเค็มของน้ำลดลงเรื่อยๆ ครั้ง ไม้ น้ำแดงหรือหมากสีดำก็จะจมลงเรื่อยๆ เช่นกัน เมื่อน้ำหมดความเค็มก็จะจมอยู่กันถึงน้ำ

เมื่อกรองเสร็จที่บ้านจะนำเอาน้ำเกลือที่มีความเค็มจัดกับเค็มปานกลางผสมกัน เพื่อให้ได้เกลือที่มีคุณภาพเสมอกันก่อนนำไปต้ม ระหว่างการต้มให้ปล่อยทิ้งไว้ไม่ควรคนบ่อยๆ เพราะจะทำให้เกลือที่ได้มีตะกอนเจือปนเกินไป เมื่อต้มเสร็จจะได้เกลือในลักษณะเกลือป่น

การต้มเกลือนั้นบางคนต้มหม้อเดียว บางคนต้มที่ละ ๒-๓ หม้อ เมื่อต้มจนน้ำงวดแล้วเกลือเริ่มตกผลึกก็จะมี การเติมน้ำเกลือลงไปอีก ทำอย่างนี้ ๒ ครั้งเพื่อให้ได้เกลือมากในการต้มในแต่ละหม้อ เมื่อเกลือในหม้อตกผลึกจนไม่มีน้ำแล้วจึงตักขึ้นมาใส่ไว้ในตะกร้าให้เช็ดน้ำหรือให้แห้งดีก่อนเก็บไว้ในกะทอหรือถุงปุ๋ย

ส่วนน้ำเกลือที่มีความเค็มน้อยไม่สามารถนำไปต้มหรือผสมกับน้ำเกลือที่เค็มจัดหรือปานกลางได้เพราะจะทำให้ความเค็มไม่เข้มข้นพอที่จะต้มได้เกลือที่มีคุณภาพ บ้านจะนำไปใช้เป็นส่วนน้ำสำหรับหมักดินซี้ทาใหม่เพื่อรองเอาน้ำเกลือต่อไป ส่วนดินซี้ที่ผ่านการหมักแล้ว ไม่สามารถนำมาใช้ได้อีก

:: วิถีความเชื่อ : ตำนานปอเกลือ ::

ไทบ้านมีความเชื่อว่าปอเกลือแต่ละปอมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกปักรักษาอยู่ โดยทุกปี ก่อนต้มเกลือคนที่จะลงต้มเกลือต้องบอกล่าวและขออนุญาตจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าแม่ธรณี ก่อนเพื่อเป็นการฝากฝังลูกหลานให้ช่วยปกปักรักษา ให้การต้มเกลือไม่มีอุปสรรคใดๆ ให้ต้มเกลือได้มากๆ หรือให้ “หมาาน”

การบอกล่าวและขออนุญาตนั้น คนที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านหรือผู้ที่ไทบ้านให้ความเคารพนับถือ ทางรัตนบุรีและโพธิ์ทรายเรียก “เฒ่าจ้ำ” ส่วนทางราชสีไศลเรียก “พ่อเพี้ย” หรือ “แม่เพี้ย” แล้วแต่ว่าผู้ที่ได้รับเลือกเป็นหญิงหรือชาย จะมีหน้าที่บอกล่าวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายก่อนต้มและหลังจากต้มเกลือเสร็จ

ผู้ที่จะเป็นเฒ่าจ้ำหรือพ่อเพี้ยแม่เพี้ยได้จะต้องเป็นผู้ที่สืบสกุลมาจากผู้ที่เป็นเฒ่าจ้ำหรือพ่อเพี้ยแม่เพี้ยมาก่อนโดยสืบจากรุ่นสู่รุ่นไปเรื่อยๆ หรือหากไม่มีผู้สืบสกุลผู้ที่จะเป็นเฒ่าจ้ำหรือพ่อเพี้ยแม่เพี้ยได้ก็ต้องได้รับการยอมรับจากเจ้าที่เจ้าทางให้เป็นผู้สื่อสารกับไทบ้านและทำหน้าที่นำของไปเซ่นไหว้ เมื่อลงไปชุกซ์หาเฒ่าจ้ำหรือพ่อเพี้ยแม่เพี้ยจะนัดวันทำพิธีและพาลูกหลานญาติมิตรในชุมชนของตนและชุมชนใกล้เคียงที่จะเข้าไปต้มเกลือที่ปอเกลือนั้นๆ ไปทำพิธีพร้อมกัน หลังจากบอกล่าวแล้วจึงจะสามารถเข้าไปสร้างเพิงพัก และลงมือชุกซ์หาเพื่อนำมาต้มเกลือได้

ในการบอกล่าวเจ้าที่เจ้าทางนั้น ไทบ้านที่อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ และอำเภอราชสีไศล จังหวัดศรีสะเกษจะใช้เหล้าหนึ่งขวด ดอกไม้ ธูปเทียนหมากพลู ยาสูบ อย่างละ ๒ อัน และพาวานหมายถึง ข้าวคลุกกับน้ำตาล ๔ พา หรือ ๔ กระทงเล็กๆ เพื่อวางไว้ ๔ ทิศเป็นของเซ่นไหว้เพื่อบอกล่าว

ส่วนทางอำเภอโพธาราย จังหวัดร้อยเอ็ด จะใช้เหล่า ๑ ขวด ตกไม้
รูปเทียน หมากพลู ยาสูบ ใต้วัวในกรวยใบตอง ๕ กรวย ไทบ้านเรียกว่า
“ขันห้า” และพาทหวาน ๔ พาทวางไว้สี่ทิศในกรวยรอบอกกล่าว

ระหว่างการต้มเกลือ กลุ่มคนต้มเกลือต้องช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกันและไม่ใช้คำหยาบคายต่อกัน แม้แต่เด็กๆ ที่ติดตาม
ไปด้วย หากทำผิดพลาดก็ต้องว่ากล่าวตักเตือนไม่ลงโทษด้วยการเขียนตี ไทบ้าน
เชื่อว่าหากไม่ปฏิบัติตามนี้จะทำให้ไม่หมานหรือต้มเกลือไม่ได้มากและการ
ต้มเกลือจะมีอุปสรรคหรืออาจมีใครเจ็บป่วยเป็นอันตรายซึ่งไทบ้านเชื่อว่าเป็น
การลงโทษจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกปักรักษาบ่อเกลือนั้นๆ

เมื่อย่างเข้าฤดูฝนหรือต้มเกลือได้พอเพียงกับความต้องการแล้ว
ไทบ้านจะเลิกต้มเกลือซึ่งแต่ละคนก็ต้องทำพิธี “ปลุกเกลือ” โดยนำเกลือที่ต้ม
ได้ใส่กระดามะพร้าวจนเต็มนำไปคว่ำฝังไว้ในดินบริเวณที่ซุกซี้ทำเป็นการแบ่งเกลือ
ให้กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นการเพาะเชื้อเกลือไว้เพื่อให้มีเกลืออีกในปีต่อไป
หากใครไม่ปลุกเกลือ ปีต่อไปหากลงต้มเกลือก็จะได้เกลือน้อยหรือไม่หมาน

หลังจากนั้นเฒ่าจ้ำหรือพ่อเพี้ยแม่เพี้ยจะเป็นผู้นำทำพิธีบอกกล่าวเจ้าที่
เจ้าทางอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นการรำลาและระลึกถึงบุญคุณที่ช่วยปกปักรักษา
ในระหว่างที่ต้มเกลือ ของที่ใช้ทำพิธีนั้นเหมือนกับกรวยบอกกล่าวก่อนต้มเกลือ
แต่จะเพิ่มเหล่าไก่คู่หรือเหล่า ๑ ขวด ไก่ ๒ ตัว จากนั้นก็พาลูกหลาน
ญาติมิตรทั้งหมดที่ต้มเกลือตามบ่อนั้นๆ กลับบ้าน

ไทบ้านยังมีความเชื่ออีกว่าหากบอกล่าวลาลาแล้วยังมีใครกลับมา
ต้มเกลืออีกจะถูกลงโทษจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพราะไม่รักษาดีจะวาจา การต้มเกลือ
จะมีอุปสรรคหรืออาจเจ็บป่วยไม่เป็นสุข ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนจะว่ากล่าวตักเตือน
และปรับไหมเป็นเงินหกสลึงแล้วไปทำพิธีขอมาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษา
บ่อเกลือนั้นๆ จึงจะกลับมาสงบสุขเช่นเดิม

ความเชื่อในการต้มเกลือดังกล่าวข้างต้นนี้ ไทบ้านได้ยึดถือปฏิบัติ สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันและเป็นกฎเกณฑ์ที่ทำให้ไทบ้านอยู่ร่วมกันแบบถ้อยที ถ้อยอาศัยกันอยู่ร่วมกันโดยไม่เกิดปัญหา ตลอดจนเป็นกฎเกณฑ์ที่ทำให้คน สามารถอยู่ร่วมกับเกลือได้โดยไม่ถือว่าเกลือเป็นสิ่งที่จะมาสร้างปัญหาในการ ทำมาหากินของไทบ้าน

นอกจากความเชื่อเกี่ยวกับการต้มเกลือดังกล่าวข้างต้นแล้ว บ่อเกลือ ในป่าทามราชสีไศลแต่ละบ่อยังมีตำนานที่เล่าสืบต่อกันมา ซึ่งชื่อบ่อเกลือแต่ละ บ่อจะมาจากตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาและเรียกตามสิ่งที่เป็นจุดเด่นของพื้นที่ แห่งนั้น บ่อเกลือบางบ่อไทบ้านก็จะเรียกชื่อตามตำนานที่มีอยู่ดังเช่น บ่อวังยาง ซึ่งเป็นบ่อเกลือที่อยู่ในเขตบ้านฝั่ง ตำบลหนองแค อำเภอราชสีไศล จังหวัด ศรีสะเกษ มีตำนานว่าคนสมัยก่อนเรียกกระซังใส่ปลาว่า “ยาง” วังน้ำในป่าทาม แห่งนี้มีปลาชุกชุม ไทบ้านหาปลาได้มากจนทำให้ยางแตกหรือกระซังใส่ปลาขาด จนเป็นที่เล่าขานกันในหมู่ไทบ้าน ทำให้เป็นที่มาของชื่อบ่อเกลือที่อยู่ตรงนี้ว่า “บ่อเกลือวังยาง”

ส่วนชื่อบ่อเกลือที่เรียกตามลักษณะจุดเด่นของพื้นที่นั้นๆ เช่น บ่อ ชี้กระต่ายซึ่งอยู่ในเขตบ้านโพธิ์ ตำบลทับใหญ่ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ที่มาของชื่อบ่อเกลือแห่งนี้มาจากบริเวณนี้มีหญ้าชี้กระต่ายขึ้นมาก ไทบ้านจึง ให้ชื่อว่า บ่อชี้กระต่าย พ่อทองคำ ภาชู นักวิจัยเรื่องแหล่งเกลือโบราณนี้ เล่าว่า “ที่ไหนมีถ้ำเกลือที่มีคุณภาพดีที่นั่นจะมีหญ้าชี้กระต่ายขึ้นมาก บ่อเกลือ ชี้กระต่ายนี้จึงเป็นอีกบ่อที่มีความสำคัญต่อไทบ้าน เพราะเป็นแหล่งที่มีเกลือ คุณภาพดี ไทบ้านจะลงต้มเกลือเป็นประจำทุกปี”

ส่วนตำนานของบ่อเกลือชี้กระต่ายนั้น แม่ใหญ่พวง เจ้าหอม แม่ใหญ่ วย ๗๙ ปี ไทบ้านโพธิ์เล่าให้ฟังว่า แต่ก่อนมีพ่อเฒ่าคนหนึ่งชื่อ พ่อขาว เดินทาง มาตามป่าได้มาพักค้างคืนที่ถูกชี้กระต่ายแห่งนี้และได้เสียชีวิตลง ต่อมาในช่วง ที่แม่ใหญ่พวงย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านกับสามีและได้มาต้มเกลือที่บ่อชี้กระต่าย

พร้อมกับไต่บ้านคนอื่นๆ คืบหนึ่งแม่ใหญ่พวงผืนเห็นพ่อเฒ่าคนหนึ่งรูปร่างผอมสูงผิวขาวมาขออาศัยอยู่ด้วย รุ่งเช้าแม่ใหญ่พวงได้ลงมาดื่มเกลือตามปกติระหว่างที่กำลังซุกซี้ทาอยู่ได้เห็นงูตัวหนึ่งมีขนาดใหญ่มากเลื้อยออกมาจากพุ่มไม้แล้วซुकคอมองมายังแม่ใหญ่พวง แม่ใหญ่พวงจึงเรียกเพื่อนบ้านคนอื่นมาดูและเล่าความฝันให้ฟังไต่บ้านเชื่อว่างูตัวนั้นต้องเป็นวิญญาณของพ่อชาวเจ้าที่เจ้าทางมาแสดงอิทธิฤทธิ์ให้เห็นและคงต้องการให้แม่ใหญ่พวงเป็นผู้ที่ทำหน้าที่บอกกล่าวหรือที่เรียกกันว่า “เฒ่าจ๋า” ทำหน้าที่บอกกล่าวและถวายของเช่น ไหว้ต่างๆ ให้พ่อชาว ซึ่งไต่บ้านเชื่อว่าเป็นเจ้าที่เจ้าทางและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยดูแลรักษาป่อเกลือ บ่อซึกกระต่ายแห่งนี้

นอกจากตำนานจะเป็นที่มาของชื่อป่อเกลือแล้วยังมีความสำคัญต่อไต่บ้านในด้านจิตใจ เนื่องจากไต่บ้านได้ให้ความเคารพนับถือบุคคลหรือสิ่งที่เป็นที่มาของตำนานและเชื่อว่าเป็นสิ่งที่คอยปกป้องรักษาป่อเกลืออยู่ รวมทั้งเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวให้ไต่บ้านอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเคารพสิทธิซึ่งกันอยู่กันอย่างญาติพี่น้อง ซึ่งสิ่งนี้ได้กลายเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของสังคมชนบทในแถบนี้มาช้านาน

เกลือกับความมั่นคงทางอาหาร

สำหรับไต่บ้านรอบป่าทามราชสีไศลแล้ว เกลือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพ เนื่องจากไต่บ้านใช้เกลือที่ต้มได้เองนี้ปรุงอาหารทุกมื้อที่สำคัญไต่บ้านใช้เกลือทำปลาแดกหรือปลาร้าซึ่งเป็นเครื่องปรุงหลักในการประกอบอาหารของไต่บ้านในภาคอีสาน พ่อพรมมา อินทา นักวิจัยเกลือกล่าวว่า “ไต่บ้านรู้ว่าเกลือที่อื่นนั้นมีคุณภาพดีสู้เกลือที่ต้มจากป่าทามราชสีไศลไม่ได้ เช่นการหมักปลาแดก หากเป็นเกลือจากป่าทามราชสีไศลจะใช้ ๑ ถ้วยแกลง แต่หากเป็นเกลือจากที่อื่นจะใช้ถึง ๓-๔ ถ้วย บางครั้งเกลือจากที่อื่น ยังทำให้ปลาแดกมีสีดำ รสชาติขมกินไม่ได้ เกลือจากป่าทามราชสีไศลเป็นเกลือที่ต้มสุกต่างจาก

เกลือจากที่อื่นซึ่งเป็นเกลือดิบโดยการสูบน้ำเกลือเข้านาแล้วตากแดดทิ้งไว้ให้แห้งเกลือที่ได้จึงมีคุณภาพด้อยกว่า” การกล่าวเช่นนี้เป็นการเปรียบเทียบและยืนยันให้เห็นถึงคุณภาพของเกลือที่มีความแตกต่างกันของนักวิจัย

นอกจากนั้นไต้หวันยังต้มเกลือไว้เพื่อแลกข้าว แลกปลาและแลกพืชผักต่างๆ ที่ตนขาดแคลน หรือแม้กระทั่งของใช้ เช่น หม้อไห เป็นต้น พ่อสิงห์จำเริญ นักวิจัยอีกท่านหนึ่งกล่าวว่า “ไต้หวันบางคนไม่มีที่นาแม้แต่ผืนเดียวแต่มีข้าวกินตลอดทั้งปี โดยอาศัยการต้มเกลือไว้เป็นจำนวนมากใช้แลกข้าวและแลกของกินของใช้ต่างๆ เฮ็ดอยู่เฮ็ดกินบ่เค็ยคยอน”

เกลือจึงเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งของไต้หวันในการช่วยให้มีอาหารการกินไม่ขัดสน แม้จะขาดแคลนอาหารบางอย่าง แต่เกลือก็สามารถเป็นสิ่งที่ใช้แลกเปลี่ยนให้ไต้หวันมีอาหารที่ตนขาดแคลนได้อย่างไม่ขัดสน จึงกล่าวได้ว่าเกลือเป็นปัจจัยช่วยให้ไต้หวันมีความมั่นคงทางอาหารคือนอกจากจะเป็นส่วนประกอบในการทำอาหารใช้ถนอมอาหารแล้วยังสามารถนำมาแลกเปลี่ยนอาหารอย่างอื่นที่ไต้หวันขาดแคลนได้เป็นอย่างดี

:: เกลือกับความมั่นคงด้านอาชีพและเศรษฐกิจของชุมชน ::

เกลือในป่าทามราชีไศลนอกจากจะเป็นปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งในการดำรงชีวิตของไต้หวันเกลือยังมีคุณประโยชน์ต่อไต้หวันในการสร้างอาชีพให้กับไต้หวันอีกด้วยโดยเป็นแหล่งแร่ธาตุสำหรับสัตว์เลี้ยง เช่น วัว-ควาย และผสมกับรำเลี้ยงหมูเป็นการเพิ่มแร่ธาตุให้กับสัตว์เลี้ยงของไต้หวัน ทำให้ขายได้ราคาดี การเลี้ยงวัว-ควายจึงเป็นอาชีพหลักของไต้หวันอีกอาชีพหนึ่ง ซึ่งคนในป่าทามราชีไศลประกอบไปด้วยเกลือที่ช่วยให้วัว-ควายอ้วนท้วนสมบูรณ์ จึงเกื้อหนุนให้ไต้หวันมีการเลี้ยงวัว-ควาย ได้ดีกว่าพื้นที่อื่นเป็นอย่างมาก

นอกจากนั้นเกลือยังมีประโยชน์ในด้านใช้เป็นยารักษาสัตว์เลี้ยง เช่น ใช้รักษาโรคให้กับวัว-ควาย เช่น โรคตาแดง โดยเอาเกลือมาเคี้ยวให้ละเอียด แล้วพ่นใส่ตาของวัว-ควายหรือเอาเกลือมาต้มทิ้งน้ำให้อุ่น แล้วนำมาราดที่แผลช่วยรักษาแผลเน่าเปื่อย แผลติดเชื้อ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ในบทวัว-ควาย)

เกลือยังมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจในชุมชนรอบป่าทามราชสีไศลเป็นอย่างดี นอกจากไม่ต้องซื้อเกลือจากข้างนอกมากินมาใช้แล้ว เกลือยังเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ให้กับครอบครัว สำหรับผู้ที่มีที่ทำกินน้อย หรือไม่มีที่ทำกินเลยก็สามารถยึดการต้มเกลือเป็นอาชีพหลักได้ พ่อราตรี เครือแสง อายุ ๖๗ ปี ไทบ้านผึ้ง อำเภอราชสีไศล จังหวัดศรีสะเกษ ได้เล่าถึงครอบครัวตนว่า “ครอบครัวพอมมีที่นาน้อยต้องแบ่งให้ลูกๆ ทำกินกันหมดจึงทำให้มีข้าวไม่พอกินในแต่ละปีต้องอาศัยต้มเกลือเก็บไว้และจะต้มจนกว่าฝนจะลง ทำให้ได้เกลือหลายสิบกระสอบเก็บเอาไว้แลกข้าว พริก กระเทียม หรือสุดแท้แต่ใครจะมีของกินอะไรมาแลกและขายเอาเงินมาซื้อข้าวกิน แม้ไม่มีที่นาก็สามารถอยู่ได้ เพราะการมีเกลือก็เท่ากับมีข้าวกินตลอดปี”

ไทบ้านที่มีที่นาและมีอาชีพเลี้ยงวัว-ควายจะต้มเกลือไว้กินอย่างเดียว โดยปีหนึ่งต้มเกลือเก็บไว้ ๑-๒ กระสอบ หากเอาไว้หมักปลาแดกหรือปลาร้า และแลกของกินของใช้ เมื่อมีใครเอามาแลกด้วยก็จะต้มเก็บไว้เพิ่ม เป็น ๑๐-๒๐ กระสอบ สิ่งของที่มีการนำมาแลกกับเกลือนั้นจะเป็นผลหมากรากไม้ ข้าว หมาก พลุ มะพร้าว หรือของกินของใช้อื่นๆ แล้วแต่ว่าใครพอจะมีอะไรมาแลกกัน

ในอดีตไทบ้านจากบ้านหนองกระทุง บ้านมกเต่า บ้านมะฮี บ้านชาต บ้านดินแดงและโนนสัน ปัจจุบันอยู่ในกิ่งอำเภอโนนนาทรายณ์ รวมทั้งบ้านสนม ปัจจุบันคืออำเภอสนม ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากป่าทามราชสีไศลได้นำข้าวใส่เกวียนมาแลกเกลือและแลกปลาแดกหรือปลาร้าแถวบ้านคอนสำราญ บ้านคอนแรดซึ่งระยะทางห่างกันประมาณ ๕๐ กิโลเมตร การแลกเปลี่ยนกันเช่นนี้มีมาตลอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

การแลกเปลี่ยนเกลือของไต้หวันไม่ได้มีกฎเกณฑ์ตายตัวว่าต้องแลกกัน
ในอัตราเท่าไร แต่ตั้งอยู่บนฐานของการความมีน้ำใจต่อกัน แม่ผา กองธรรม
นักวิจัยไต้หวันกล่าวว่า “การที่เราจะรับของผู้อื่นเพียงฝ่ายเดียวนั้นไม่สมควร
กระทำจึงต้องนำของอย่างใดอย่างหนึ่งมาแลกเปลี่ยนเป็นการแสดงน้ำใจต่อกัน”

ส่วนการซื้อขายเกลือกับคนนอกชุมชนนั้น ในอดีตจะมีไต้หวันจาก
ชุมชนใกล้เคียงที่ไม่ได้ต้มเกลือและชุมชนที่ห่างไกลออกไปใช้เกวียนเป็นพาหนะ
เดินทางเข้ามาซื้อเกลือเพื่อนำไปขายต่อโดยรับซื้อ “หมื่น” ละ ๕ บาท
(หนึ่งหมื่นเท่ากับ ๑๒ กิโลกรัมซึ่งเป็นหน่วยนับท้องถิ่น)

ในยุคที่คนจีนหรือที่ไต้หวันเรียกว่า “เจ๊ก” เข้ามามีบทบาททางการค้า
(ราวพ.ศ.๒๕๑๕) เกลือได้กลายเป็นสินค้าที่สำคัญโดยในช่วงฤดูน้ำหลาก
(เดือนสิงหาคม-พฤศจิกายน) พ่อค้าคนจีนจะใช้เรือแข่งเป็นพาหนะขึ้นล่องตาม
ลำน้ำมุนนำสินค้ามาขายหรือแลกเปลี่ยนกับเกลือและปลาร้าปลาแดก โดยเริ่ม
ตั้งแต่ชุมชนต่างๆ ในเขตอำเภอศรีธรรมภูมิและอำเภออุทุมพรพิสัยไปจนถึงโคราช
ชาขึ้นพ่อค้าจีนจะซื้อหม้อ ครก สาก จากบ้านโก บ้านท่าไผ่ และซื้อเกลือที่
บ่อพันขันในราคาหมื่นละ ๕ บาท ใสเรือขึ้นไปแลกหรือขายทางตอนบนจนถึง
โคราช ส่วนชาลงจะเขาน้ำอ้อย ต้นคูณ ข้าว และของกินของใช้ต่างๆ จากโคราช
ใสเรือล่องลงมาขายและแลกเปลี่ยนกับไต้หวันแถบอำเภอรำไพใต้ลงไป

ในปัจจุบันการแลกเปลี่ยนระหว่างชาวของต่างๆ กับเกลือ ปลา และ
ปลาแดกหรือปลาร้ายังคงอยู่ แต่เนื่องจากคนต้มเกลือมีจำนวนน้อยลงทำให้
เกลือมีราคาแพงพอๆ กับข้าว จึงใช้กฎ “ตาต่อตา” หรือหนึ่งต่อหนึ่งไม่ว่าใช้
อะไรดวงวัดก็ตาม เช่น หากแลกกันด้วยคุ (ถึงน้ำ) ก็จะเรียก “คุต่อคุ” หาก
ใช้ขันก็เป็น “ขันต่อขัน” หากเป็นกระสอบก็เรียกว่า “สอบต่อสอบ”

ส่วนการขายนั้นปัจจุบันขายกันกิโลกรัมละ ๑๐ บาทหรือขายเป็น
กะทอ กะทอเล็ก ๕ กิโลกรัม กะทอใหญ่ ๑๐ กิโลกรัม โดยขายให้กับคนใน
ชุมชนเดียวกันที่ไม่ได้ต้มเกลือและคนที่อยู่ในชุมชนใกล้เคียงเสียเป็นส่วนใหญ่

:: เกือบกับความมั่นคงทางวัฒนธรรมของชุมชน ::

เกือบนอกจากจะเป็นสิ่งที่สร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับไต้หวันแล้ว ยังเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างวัฒนธรรมอันดีงามของไต้หวันอีกด้วย ซึ่งไต้หวันได้ใช้เกือบเป็นส่วนประกอบในงานพิธีกรรมต่างๆ เช่น ในงานบุญกฐิน ไต้หวันใช้เกือบเป็นเครื่องอัฐบริวารเพื่อเป็นการให้ทานคนที่เสียชีวิตไปแล้ว ทำบุญทำทานเป็นปัจจัยภายนอกและใช้ในพิธีทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ไต้หวันใช้เกือบประกอบในพิธีโดยการนำเกือบใส่ไว้ในกะทอแล้วนำมาวางไว้กลางบ้านไต้หวัน เชื่อว่าการทำเช่นนี้จะทำให้เจ้าของบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดี มีฐานะพออยู่พอกิน และเป็นการ “คล้ายบุญคุณ” หมายถึง การส่งข้าวของไปให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการทดแทนบุญคุณและขอขมา

นอกจากนั้นไต้หวันยังใช้เกือบในพิธีสะเดาะเคราะห์โดยนำมาใส่ในเครื่องประกอบพิธีกรรมมีความหมายว่าไม่ให้มีเคราะห์หรือภัยอันตรายต่างๆ มาเบียดเบียน

การแลกเปลี่ยนข้าวของกันดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นได้ก่อให้เกิด “วัฒนธรรมเลี้ยวเหยเกยฮัก” เนื่องจากการที่ไต้หวันได้นำสิ่งของมาแลกเปลี่ยนกันแทนการซื้อขายไต้หวันที่อยู่ใกล้ป่าทามก็จะนำเกือบ ปลา ปลาตากหรือปลาร้า ไปแลกเปลี่ยนกับไต้หวันบ้านโคกหรือไต้หวันที่อยู่ห่างไกลจากป่าทาม หรือไต้หวันโคกนำข้าวหรือของกินของใช้ต่างๆ สุดแต่แต่ว่าตนมีอะไรที่พอจะนำมาแลกเปลี่ยน ไต้หวันที่อยู่รอบป่าทามเป็นวัฒนธรรมที่มีมาช้านานจนทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันจนกลายเป็นพ่อฮัก แม่ฮัก ลูกฮัก ความสัมพันธ์ของผู้คนเหล่านี้มีพื้นฐานสำคัญอยู่ที่ระบบเครือญาติ ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีใช้เครือญาติกันทางสายเลือด แต่ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันก็นำไปสู่ความสามัคคี มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อยู่รวมกันอย่างสันติสุข กลายเป็นเอกลักษณ์ของไต้หวันในแถบนี้ที่เป็นที่กล่าวขานกันมาช้านานว่านี่คือ

วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมเกษตร

ดังนั้นเกลือจึงเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างวัฒนธรรมอันดีงามให้กับสังคม และสร้างคุณค่าทางจิตใจให้กับชาวบ้านและยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

:: เกลือกับปัญหาดินเค็มน้ำเค็มเมื่อสร้างเขื่อนราษีไศล (พ.ศ.๒๕๓๖-๒๕๔๓) ::

เมื่อเขื่อนราษีไศลกักเก็บน้ำ ไทบ้านไม่สามารถต้มเกลือได้เนื่องจาก บ่อเกลือทั้ง ๑๕๐ บ่อจมอยู่ใต้อ่างเก็บน้ำ โดยเฉพาะไทบ้านที่ไม่มีที่ดินและ ต้มเกลือเป็นอาชีพได้รับความเดือดร้อนเป็นอย่างมาก ส่วนไทบ้านทั่วไปนั้นต้อง ซื้อเกลือจากพ่อค้าที่นำเกลือจากมหาสารคามและร้อยเอ็ดมาขาย นักวิจัย ไทบ้านเล่าว่า “เกลือเหล่านี้เป็นเกลือที่ทำโดยการสูบน้ำเข้านาแล้วตากแดด ให้แห้งจึงเป็นเกลือดิบ แม้คุณภาพไม่ต่ำแต่ก็ต้องซื้อกิน เพราะเกลือเป็นปัจจัย สำคัญในการดำเนินชีวิต ยิ่งไปกว่านั้นการกักเก็บน้ำของเขื่อนราษีไศลยังทำให้เกิดปัญหาดินเค็มเนื่องจากเขื่อนราษีไศลไม่ได้มีการประเมินผลกระทบ สิ่งแวดล้อมก่อนการสร้างเขื่อน”

การสำรวจของนักวิจัยไทบ้านพบปัญหาการแพร่กระจายของดินเค็ม ดังนี้

๑. น้ำในอ่างเก็บน้ำเขื่อนราษีไศลไม่สามารถใช้เพื่อการชลประทานได้ และยังทำให้เกิดการแพร่กระจายของดินเค็มมากขึ้น เนื่องจากเมื่อนำน้ำจาก อ่างเก็บน้ำเข้าสู่คลองชลประทานไปใช้ในการทำนาปรัง พื้นที่หลักที่มีการนำน้ำ จากเขื่อนมาใช้คือบ้านเหล่าข้าวและบ้านเหล่าโตน ในปีแรกๆ การทำนาปรัง ได้ผลดีแต่เมื่อเข้าสู่ปีที่สองเกิด “สาเกลือ” ขึ้นในนาและเกิดดินปรังไม่แน่นอน ทำให้

ต้นข้าวในนาเริ่มตายและเกิดการแพร่กระจายของดินเค็มตามนาและพื้นที่รอบๆ ขณะที่ต้นไม้ใหญ่ที่ขึ้นเองตามธรรมชาติตามหัวไร่ปลายนานาเฉาตาย

นักวิจัยไต้หวันให้ข้อมูลว่า “บ้านเหล่าข้าวในปี พ.ศ.๒๕๔๒ ไต้หวันได้นำเอาน้ำในเขื่อนราษีไศลที่กักเก็บน้ำไว้สูบน้ำเข้านาปรัง โดยทางการได้จัดเครื่องสูบน้ำด้วยไฟฟ้าสูบน้ำผ่านเหมืองชลประทานเข้านาปรังให้ไต้หวัน ใช้ทำนา โดยต้องจ่ายค่าสูบน้ำชั่วโมงละ ๙๐ บาท แต่เนื่องจากน้ำในอ่างเก็บน้ำเค็ม คลองส่งน้ำและนาตั้งอยู่ที่สูง เมื่อสูบน้ำจากอ่างเก็บน้ำทำให้น้ำล้นคลองไหลเข้าแซะซึ่งในป่าทามซึ่งเป็นที่ราบต่ำ เมื่อน้ำแซะซึ่งนานเข้าจึงทำให้ดินไม้ เช่น ไม้กระบก ซึ่งเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ที่อยู่ริมป่าทามอายุกว่าร้อยปีได้เหี่ยวเฉาและแห้งตายในที่สุด และที่บ้านเหล่าโตน ในปี พ.ศ.๒๕๔๑ ทางการได้ติดตั้งเครื่องสูบน้ำเพื่อสูบน้ำเข้านาปรัง ซึ่งมีที่นาที่ทดลองปลูกข้าวประมาณ ๓๐ ไร่ และต้องเสียค่าสูบน้ำเช่นกัน บริเวณนาปรังเป็นพื้นที่สูงทำให้น้ำที่สูบน้ำขึ้นมาล้นเหมืองชลประทานอีกทั้งดินเป็นดินทรายทำให้เหมืองชลประทานแตกหลายแห่ง น้ำจึงไหลท่วมป่าใกล้ที่นา น้ำที่สูบน้ำขึ้นมานี้มีความเค็มมาก ปีแรกที่ทดลองปลูกข้าวยังได้ผลดีอยู่ แต่ต่อมาเกิด “สาเกลือ” ขึ้นในนา ทำให้ข้าวเริ่มเหี่ยวและเฉาตายต้นไม้ในนาและในป่าใกล้ที่นา เช่น ไม้กระบก ไม้ซาด ซึ่งเป็นไม้ที่ไม่ชอบน้ำมากนักเมื่อเจอน้ำขังและเป็นน้ำเค็มด้วยจึงทำให้ต้นไม้ใหญ่เหล่านี้ตายอย่างรวดเร็ว” นายอภิรักษ์ สุธาธรรม นักวิจัยไต้หวันกล่าวว่า “เหตุที่ปีแรกปลูกข้าวได้ผลดีเป็นเพราะฝนตกลงมามากช่วยเจือจางความเค็มในน้ำ ปีต่อๆ มา ฝนตกน้อยทำให้น้ำมีความเค็มมาก จึงทำให้ต้นข้าวในนาตาย และในปี พ.ศ.๒๕๔๓ มีไต้หวันที่มาจากจังหวัดยโสธรได้เข้ามาเช่าที่ดินของไต้หวันเหล่าโตนปลูกแตงโมจำนวนกว่าร้อยไร่และได้สูบน้ำจากอ่างเก็บน้ำเข้าไร่แตงโม พอน้ำแห้งก็จะเกิดสาเกลือขึ้นในพื้นที่ไร่แตงโม ทำให้ดินแตงโมเหี่ยวและตายเช่นกัน ทำให้ไต้หวันต้องล้มเลิกการปลูกแตงโมในที่สุด เนื่องจากต้องประสบปัญหาการขาดทุน”

เมื่อน้ำในอ่างเก็บน้ำและแม่น้ำมูนเค็มทำให้ทำนาไม่ได้ผล โครงการ
สูบน้ำเข้านาให้กับชาวบ้านได้ยุติโครงการลงเครื่องสูบน้ำด้วยไฟฟ้าของทางการ
และเหมืองชลประทานจึงถูกปล่อยทิ้งไว้ไม่ได้ใช้งานจวบจนปัจจุบัน

๒. เกิดการเคลื่อนย้ายของเกลือ หลังจากสร้างเขื่อนเสร็จและมีการ
กักเก็บน้ำในปี พ.ศ.๒๕๓๖ ไทบ้านได้ประสบกับปัญหาจากเกลือที่แต่เดิมเคย
ขึ้นต่ำเกลือในหน้าแล้ง (กุมภาพันธ์-เมษายน) เมื่อป่าทามกลายเป็นแอ่งน้ำ
ขนาดใหญ่ทำให้ตามโนนและบริเวณรอบๆ อ่างเก็บน้ำและท้ายเขื่อนบางพื้นที่
ได้เกิดการเคลื่อนย้ายตัวของสำเกลือเข้าไปในพื้นที่หมู่บ้านซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมา
ก่อน เช่น บ้านทับใหญ่ บ้านโพธิ์ บ้านจาน บ้านทับน้อย ซึ่งเป็นหมู่บ้านใน
ตำบลทับใหญ่ และในตำบลกุดขาคิม อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ รวมไปถึง
ในอำเภอรราชสีมาใต้ จังหวัดศรีสะเกษ ทำให้เสาบ้านและผนังบ้านทรงค้ำที่สร้าง
ด้วยปูนถูกความเค็มของเกลือกัดทำให้ผู้ก่อร่อน พื้นบ้านที่รื้อด้วยปูนซีเมนต์
ไม่สามารถปูกระเบื้องได้เพราะความเค็มของเกลือได้กัดเซาะแผ่นกระเบื้องออก
จากพื้นปูน ไทบ้านได้แก้ปัญหาโดยใช้เสื่อน้ำมันปู เมื่อเปิดเสื่อน้ำมันออกจะเห็น
“สำเกลือ” อยู่เต็มตามพื้นปูนและได้กัดเซาะพื้นปูนจนผู้ก่อร่อน

การศึกษาของนักวิจัยไทบ้านชี้ให้เห็นว่าเมื่อมีการสร้างเขื่อนราชสีมาใต้
และมีการกักเก็บน้ำเกลือได้สร้างปัญหาให้กับไทบ้าน น้ำในอ่างเก็บน้ำเค็มจน
ไม่สามารถใช้เพื่อการชลประทานให้กับพื้นที่การเกษตรได้ และยังเกิดการ
เคลื่อนย้ายของเกลือจนไปจุดที่อื่นสร้างความเสียหายต่อบ้านเรือนของไทบ้าน
ทำให้วิถีชีวิตของการอยู่ร่วมกับเกลือแบบไม่เป็นปัญหาของไทบ้านที่มีมาช้านาน
กลายเป็นปัญหาที่ยากแก่การแก้ไข ข้อมูลการสำรวจของนักวิจัยไทบ้าน
ตั้งกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับข้อมูลของหน่วยงานราชการ และรายงานของ
กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานดังนี้คือ ข้อมูลแผนที่การกระจายดินเค็มซึ่งจัดทำ
โดยกองแผนที่และการพิมพ์ กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และ
แผนที่การแพร่กระจายดินเค็มในบริเวณที่ราบสูงโคราชของกรมพัฒนาที่ดิน

และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาสู่ผู้นำโขงตอนล่าง ที่ยืนยันว่าบริเวณใต้
อ่างเก็บน้ำของเขื่อนราษีไศลมีชั้นหินเกลือรองรับไม่น้อยกว่า ๑๐ ตาราง
กิโลเมตรและยังเป็นพื้นที่ที่มีระดับการเกิดการแพร่กระจายดินเค็มอยู่ใน
ระดับสูง

ขณะรายงานการศึกษาที่ว่าจ้างโดยกรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงานซึ่ง
ศึกษาหลังจากสร้างเขื่อนแล้ว ๒ ฉบับที่มีผลการศึกษตรงกัน คือ รายงาน
การศึกษาความเหมาะสมงานศึกษาวางแผนโครงการเขื่อนและออกแบบ
รายละเอียดระบบชลประทานจัดทำในปี พ.ศ.๒๕๓๗ โดยบริษัทรีซอสส์
เอนจิเนียริงคอนซัลแต้นท์ จำกัด ระบุว่า การกักเก็บน้ำจะทำให้เกิดปัญหา
ดินเค็ม ส่วนการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหิดลในปี พ.ศ.๒๕๔๒ ระบุว่า
การสร้างเขื่อนและการกักเก็บน้ำเขื่อนราษีไศลรวมทั้งการสร้างระบบ
ชลประทานได้นำมาซึ่งปัญหาดินเค็มในพื้นที่ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ที่ได้
ลุ่มตัวอย่างจำนวน ๕๐๙,๙๐๐ ไร่ในเขตนี้ปกคลุมไปด้วยแผ่นเกลือ และ
สรุปว่าปัญหานี้มีสาเหตุมาจากการกักเก็บน้ำของเขื่อนราษีไศล

การสำรวจของมหาวิทยาลัยมหิดลยังชี้ให้เห็นว่าก่อนการสร้างเขื่อน
ไทบ้าน ๑๗.๕ เปอร์เซ็นต์ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนมีประมาณ
เกี่ยวกับปัญหาดินเค็มขณะที่ในปัจจุบันไทบ้านประมาณ ๕๙.๗๕ เปอร์เซ็นต์
กำลังประสบปัญหานี้

:: การกลับมาของบ่อเกลือเมื่อเปิดเขื่อนราษีไศล (พ.ศ.๒๕๔๓-๒๕๔๗) ::

งานวิจัยไต้หวันพบข้อมูลหลังจากเขื่อนราษีไศลเปิดประตูระบายน้ำ
ในปี พ.ศ.๒๕๔๓ ดังนี้

๑. การเปิดเขื่อนราษีไศลเป็นการหยุดการแพร่กระจายของปัญหา
ดินเค็มน้ำเค็มไม่ให้มีปริมาณและพื้นที่มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ขณะที่ปัญหา
ดินเค็มที่เกิดระหว่างการกักเก็บน้ำก็ลดความรุนแรงลงแม้ไม่ได้หมดไปเสีย
ทีเดียวแต่ไต้หวันก็สามารถกลับไปทำนาในนาข้าวที่เคยเกิดปัญหาดินเค็มน้ำเค็ม
ได้บ้าง เช่น บ้านเหล่าข้าว ไม่พบปัญหาต้นข้าวแห้งตายเป็นแถบๆ อย่างที่
เคยเป็น แม้ผลผลิตไม่มากเหมือนก่อนสร้างเขื่อนแต่ก็ให้ผลผลิตดีกว่าในช่วง
ปิดเขื่อน

นักวิจัยไต้หวันเชื่อว่าหากมีการเปิดเขื่อนราษีไศลอย่างถาวรปัญหา
การแพร่กระจายของดินเค็มก็จะหมดไปเพราะดินจะค่อยๆ ฟื้นตัวและเกลือก็จะ
กลับไปเกิดที่เดิมคือบ่อเกลือต่างๆ ในป่าทามราษีไศล

๒. การกลับมาของบ่อเกลือและคนต้มเกลือ การเปิดเขื่อนราษีไศลใน
ปีแรก ไต้หวันยังไม่สามารถกลับไปต้มเกลือได้เพราะสาเกลือที่ผุดขึ้นเป็นแบบ
ที่ไต้หวันเรียกว่า “ซึ้นกยาง” กล่าวคือยังไม่มีคุณภาพดีพอ หากนำมาต้มเกลือ
จะทำให้เกลือไม่มีคุณภาพและได้ปริมาณน้อย

ไต้หวันเริ่มลงต้มเกลือในช่วงหน้าแล้งประมาณเดือน ๔-๕ (มีนาคม -
เมษายน) ในปี พ.ศ.๒๕๔๕ แต่จำนวนคนต้มเกลือยังมีไม่มากเนื่องจาก
มีบ่อเกลือที่พื้นตัวไม่มาก นอกจากนั้น ยังมาจากกรณีที่มีปลาให้ทำปลา
ปลาแตกน้อยและหาพื้นมาใช้ต้มเกลือยาก เนื่องจากป่าทามถูกน้ำท่วมตาย
เกือบหมด และเมื่อเปิดประตูเขื่อนป่าทามกำลังอยู่ในช่วงฟื้นคืนสู่สภาพเดิม
จึงทำให้เกิดการขาดแคลนดังกล่าว

การเริ่มลงไปตัมเกล็ดของไต้หวันนั้นไต้หวันหนองตอ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ได้เริ่มเข้าไปตัมเกล็ดที่บ่อเบนก่อน เพราะเป็นบ่อเกล็ดที่มีดินชี้ท่าเกิดขึ้นที่บริเวณสันโนนซึ่งเป็นพื้นที่ค่อนข้างสูงกว่าบริเวณอื่น หลังจากนั้นไต้หวันจากหมู่บ้านใกล้เคียงจึงได้ทดลองตัมเกล็ดตามบ่อเกล็ดต่างๆ เช่น บ่อวังมน บ่อซึกกระต่าย บ่อหนองน้ำใส บ่อวังฮ้าง บ่อสร้างถ่อ บ่อสามร่อง บ่อเปือย บ่อผักผอง บ่อหนองบ้านโคก บ่อหัวคน และบ่อพมาน้อย ส่วนเขตอำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ บ่อเกล็ดที่ไต้หวันเริ่มลงไปตัมเกล็ด เช่น บ่อวังยาง บ่อพม่าใหญ่ บ่อกุลา บ่อหนองน้ำซุ่น บ่อหนองคั่นอก บ่อร่องไ้ และเขตอำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด ไต้หวันเริ่มตัมเกล็ดที่บ่อกุคซางเพียง บ่อเดี่ยวเท่านั้น

ในฤดูแล้งปี พ.ศ.๒๕๔๖ ไต้หวันลงไปตัมเกล็ดมากขึ้นเพราะป่าทามเริ่มเข้าสู่ภาวะเดิม บ่อเกล็ดอื่นๆ ที่ดินชี้ท่ามีความเค็มเข้มข้นพอที่จะตัมเป็นเกล็ดได้ ไต้หวันก็จะเข้าไปตัมเกล็ดกันมากขึ้น เช่น ในเขตอำเภอโพธิ์ทราย จังหวัดร้อยเอ็ดได้มีการลงไปตัมที่บ่อกุคซึกเหล็กเพิ่มขึ้นอีกบ่อหนึ่ง

ในฤดูแล้งปี พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๔๘ จำนวนคนลงไปตัมเกล็ดเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะบ่อใหญ่ๆ เช่น บ่อกุคซึกกระต่าย บ่อเบน บ่อหัวคน บ่อหนองน้ำใส ในเขตอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ บ่อวังยางและบ่อพม่าใหญ่ในเขตอำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ

การสำรวจของนักวิจัยไต้หวันพบว่าหลังการเปิดเขื่อนราษีไศลจนถึงปัจจุบันมีบ่อเกล็ดที่สามารถกลับไปตัมได้จำนวน ๔๗ บ่อ จากจำนวนบ่อเกล็ดทั้งหมดประมาณ ๑๕๐ บ่อ

